

Slovenska sprava

Izjava Slovenske akademije znanosti in umetnosti o spravi ob tridesetletnici samostojne slovenske države

Slovenci imamo o drugi svetovni vojni na slovenskih tleh in dogodkih neposredno po njej dva pogleda, ki so ju zakoličili zmagovalci in poraženci v odporu proti okupatorjem in bratomorni tragediji slovenskega naroda obenem. Zaradi dveh pogledov, v katerih ima vsaka stran svoje kraje spomina, imamo kot narod razklan zgodovinski spomin na eno ključnih obdobjih slovenske preteklosti z vsemi negativnimi posledicami za sedanjost in prihodnost.

Več desetletij je spomin na drugo svetovno vojno določala črno-bela pripoved o osvobodilnem boju na eni in izdajalcih na drugi strani, v kateri ni bilo prostora za zločine, povzročene v imenu osvobodilnega boja, niti za njegovo zlorabo s strani komunističnega vodstva za zagotovitev in nato utrditev lastne oblasti. Z demokratizacijo slovenske družbe je postala revizija takšne enostranske pripovedi, ki je bila utemeljena ideološko, in ne zgodovinopisno, nujna. Z vso jasnostjo se je pokazalo, da je bila druga svetovna vojna v Sloveniji zelo kompleksno dogajanje, z značilnostmi, ki jih pri drugih narodih v takšni obliki ali vsaj v takšnem obsegu ni srečati. V njej so se na naših tleh prepletali okupacija, osvobodilni boj, revolucija, protirevolucija, kolaboracija in državljanska vojna. Se pa ob tej zgodovinopisni reviziji soočamo s težnjami, da bi eno poenostavljeno pripoved zamenjali z drugo, diametralno nasprotno, zreducirano na revolucijo in odpor zoper njo, ki je ravno tako ideološka, le z drugačnim predznakom.

Nerazčiščen odnos do preteklosti, s katero se je treba soočiti v vsej njeni resničnosti, saj je razčiščenje edina pot do katarze in pomiritve, nas hromi na številnih področjih našega skupnega življenja. Vendar to ne pomeni, da moramo imeti vsi enak pogled na dogajanje v drugi svetovni vojni v Sloveniji. Uniformiran pogled v demokratični družbi ni mogoč. Moramo pa imeti soglasje o temeljnih vrednotah, na katerih temeljimo kot narodna skupnost Slovencev. V etičnem smislu zato o dogajanju med drugo svetovno vojno in

neposredno po njej ne bi smelo biti sporno, da je bil upor proti okupatorjem upravičen, da sta bila polastitev narodnoosvobodilnega boja s strani komunistične partije in z njo povezani revolucionarni teror neupravičena, da je bil odpor proti temu terorju upravičen in da je bila pri tem oborožena kolaboracija z okupatorjem neupravičena.

Ko torej obsojamo revolucionarno nasilje, ne obsojamo obenem tudi narodnoosvobodilnega upora, ki je navdihujoče dejanje in eden od temeljev naše državnosti. In ko obsojamo kolaboracijo z okupatorjem, prav tako ne obsojamo odpora proti revolucionarnemu nasilju. Ob tem priznavamo načelo osebne odgovornosti vsakega posameznika in pravico vsakega izmed nas do kritične presoje namenov in dejanj na osebni in kolektivni ravni.

Največja tragedija druge svetovne vojne v Sloveniji je bil bratomorni spopad med Slovenci samimi z mnogimi žrtvami na partizanski in nasprotni strani. Soodgovornost in krivdo zanj nosita obe strani. Na obeh straneh so bili storjeni tudi številni zločini. Med njimi po svoji strahovitosti izstopa poboj tisočev domobrancev in civilistov, ki ga je komunistična oblast zakrivila takoj po koncu vojne. Vsak zločin je zavržno dejanje, še zlasti zavržen in v nasprotju s temeljnimi pravnimi in civilizacijskimi načeli pa je zunajsodni množični poboj v času miru. Za zločine ni opravičila. Lahko jih le obžalujemo in poskrbimo za pietetni spomin na žrtve, ki je hkrati opomin vsem nam, da se podobna tragedija ne ponovi nikoli več.

Pravica do groba, ki izhaja iz posvečenosti mrtvih kot ene od pravrednot svetovnega etosa, povezana z zahtevo za rehabilitacijo žrtev medvojnega in povojnega nasilja in popravo krivic, je na samem začetku spravne ideje med Slovenci. Sprva je živela le med poraženci vojne v emigraciji, saj za zmagovalce in odločevalce v komunistični Sloveniji politično in ideološko ni bila sprejemljiva. Spravni diskurz v domovini so odprli šele političnodisidentski in civilnodružbeni glasovi v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja, dokler ni bila narodna sprava leta 1990 splošno prepoznana kot pomembna podlaga za doseganje enotnosti, potrebne za narodno in državno osamosvojitve. Vrhunec tedanjih in sploh vseh dosedanjih spravni prizadevanj je bila slovesnost v Kočevskem rogu. Bila je dogodek najglobljega pomena, saj so bili z njim v slovensko občestvo prišteti dotlej zamolčani. In bila je dogodek največjega upanja, da je spravo med Slovenci vendarle mogoče doseči.

Intenzivnost spravni prizadevanj je po osamosvojitvi precej nihala. A najpomembnejše je, da se je začelo, čeprav počasi in z velikimi, pogosto prav nedojemljivimi težavami, s celo vrsto aktivnosti za popravo krivic, ohranjanje spomina in ugotavljanje dejstev. Dolg do mrtvih je bil na takšen način vsaj delno poravnana, čeprav je pot do zaprtja tega poglavja še dolga. Da bi presegli razlike, ki nas razdvajajo, in dosegli družbeno soglasje o temeljnih stvareh našega narodnega bivanja je predvsem potrebna sprava med živimi. Ob demokratičnem priznavanju ideoloških in političnih razlik med nami je ta mogoča le na etični in s tem na medčloveški ravni. To pomeni, da je naše stališče do zla, ki smo si ga prizadeli kot narod, lahko utemeljeno in opredeljeno le v okviru univerzalnih etičnih vrednot. Rove, izkopane v drugi svetovni vojni, zastavljene pa že veliko prej, bomo lahko presegli le ob

nedeljivem pripoznanju teh vrednot in nedvoumnem razlikovanju med dobrimi in zavržnimi dejanji.

S preteklostjo neobremenjeno družbeno sožitje je mogoče doseči le s prizadevanjem za resnico o medvojnih in povojnih dogodkih in z njihovim ocenjevanjem na podlagi občevaljavnih etičnih načel ter s pietetnimi in spominskimi dejanji, ki bodo namenjena vsem padlim, pobitim in umorjenim. Kolikor je le mogoče, moramo popraviti krivice, prenehati z medsebojnimi obtoževanji, izključevanji in instrumentaliziranjem zgodovine ter pri vsem tem spoštovati drugače misleče.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti poziva slovensko javnost, še zlasti njen politični del in vse dejavnike javnega življenja, da se pridruži tej izjavi, jo posvoji in deluje v skladu z njo v skrbi za našo skupno prihodnost.

(Sprejeto na dopisni skupščini SAZU 22.-25. 2. 2021)